

KAZIMIERZ BROWICZ, JERZY ZIELIŃSKI

Barwnokwiatowe formy tarniny (*Prunus spinosa* L.) w Polsce

Tarnina należy do gatunków wyjątkowo zmiennych. Zmienność ta wyraża się między innymi w owłosieniu pędów, liści i szypulek, w wielkości, kształcie i barwie płatków, owoców oraz liści, w zabarwieniu kielicha i pręcików, w stopniu ciernistości pędów, formie wzrostu, a także porze zakwitania. Korelacje między tymi cechami nie są jeszcze dostatecznie znane, niemniej wyodrębniono u tarniny szereg podgatunków, odmian i form. Większą uwagę poświęcono im w końcu XIX wieku we Francji (Martin-Donos, 1862; Claud, 1884; Rouy, Camus, 1900), jednak przyznawano im najczęściej zbyt wysoką rangę taksonomiczną, co w efekcie doprowadziło do opisania licznych, drobnych gatunków, dziś już zupełnie zapomnianych. Obok form znalezionych w warunkach naturalnych wymienia się również w literaturze dendrologicznej formy otrzymane w uprawie, jak: cv. 'Plena', cv. 'Purpurea', cv. 'Variegata'.

Pierwszą i bodaj jedyną dotąd próbę oceny zmienności tarniny przeprowadził Domin (1944). Podzielił on *P. spinosa* na 6 podgatunków, 41 odmian i 10 form, przy czym wiele z nich sam opisał z terenu Czechosłowacji. Wartość tych taksonów jest bardzo różna i wydaje się, że w randze podgatunków mogą być utrzymane tylko dwa: *subsp. spinosa* i *subsp. dasyphylla* (Schur) Domin. Pierwszy, typowy podgatunek charakteryzuje się nagimi lub prawie nagimi liśćmi, szypułkami i kielichem. Występuje głównie w północnej i środkowej Europie, a więc i w Polsce. Drugi podgatunek ma liście wyraźnie, często obustronnie owłosione lub nawet kosmate oraz owłosiony kielich i szypułki. Podawany jest z południowej, a zwłaszcza południowo-wschodniej Europy oraz z Małej Azji (Browicz, 1972).

W Polsce nie zajmowano się dotąd bliżej zmiennością tarniny, a jedynie Kobendza (1955) w VII tomie „Flory Polski” zaznacza, że niektóre formy i odmiany wywołane są prawdopodobnie wpływem czynników zewnętrznych. Z terenu naszego kraju wymienia Kobendza tylko jedną odmianę — var. *macrocarpa* Wallr. (Jabłonna, Wawrzyszew pod Warszawą), którą jednak uważa za mieszańca tarniny z *Prunus insititia* L. O różowo kwitnącej formie tarniny krótką notatkę opublikował przed kilku laty Kaweck i (1968). Przeciwstawił ją znanej od dawna odmianie ogrodowej cv. 'Purpurea', która otrzymana została we Francji,

w Orleanie, w szkółkach Barbier w wyniku selekcji siewek, a którą opisał André (1903). Charakteryzuje się ona ciemnymi, fioletowobrazowymi pędami, liśćmi za młodu czerwono-brązowymi, a później po górnej stronie ciemnozielonymi i po dolnej purpurowymi oraz różowymi kwiatami. Różowo kwitnąca tarnina Kaweckiego ma tylko różowe kwiaty i została przez swego odkrywcę uznana za nową formę, jako *f. rosea* Kaweckiego*.

Różowo kwitnącą formę tarniny, podobną do formy Kaweckiego, opisał w końcu ubiegłego wieku Clavaud (1884) z Francji, z okolic Blanquefort, w departamencie Gironde i nadał jej gatunkową nazwę — *Prunus coronata*. Różni się ona jednak zwiększoną liczbą płatków, która według Clavaud waha się w granicach od 5 do 9. O *P. coronata* wspominają następnie Rouy i Camus (1900) i Domin (1944), jednak z niewiadomych przyczyn pomijają w opisach liczbę płatków, zwracając uwagę jedynie na ich różową barwę. Wydaje się jednak, że tych dwóch taksonów nie można ze sobą utożsamiać. Tak więc różowo kwitnąca tarnina o kwiatach 5-płatkowych znana jest, jak dotąd, tylko z Polski; nie wspominają o niej ani Ascherson i Graebner (1906 - 1907), ani Hegi (1921 - 1923). Ponieważ posiada ona określony zasięg geograficzny należy jej przyznać rangę odmiany.

Kaweckiego znalazł ją po raz pierwszy w 1937 r. w okolicach Kielc, na północny wschód od miasta, w SzydłóWKu, Masłowie i Mącholicach, a następnie ponownie w SzydłóWKu, w pobliżu szosy Warszawa — Kraków, w 1965 r. Autor ten podaje, że barwa kwiatów może się różnić intensywnością na poszczególnych krzewach „[...] od lekko różowej do intensywnie różowej przypominającej kwiaty dzikiego migdału”, a krzewy o różowych kwiatach rosły wśród krzewów biało kwitnących.

Prowadząc prace florystyczne na Wyżynie Małopolskiej, autorzy znaleźli wiosną 1972 i 1973 r. kilka dalszych stanowisk tej oryginalnej tarniny (ryc. 1). Z reguły były to pojedyncze krzewy, a tylko na jednym stanowisku (koło Pińczowa) występowały one masowo. Stanowisko Kaweckiego niestety nie udało się odnaleźć. Stanowisko w SzydłóWKu przypuszczalnie uległo zniszczeniu, a to w związku z rozbudową Kielc, gdyż nowe dzielnice mieszkaniowe miasta sięgają obecnie po tę miejscowość. Oto wykaz nowych stanowisk.

1. Zarośla Korzeczkowskie, na północ od drogi Chęciny — Małogoszcz. Tylko pojedyncze okazy wśród luźnych zarośli tarniny, porastające drobne połacie nieużytków ze skałkami wapiennymi, wśród pól uprawnych.

2. Południowe zbocza wzgórzy biegnących na wschód od Pińczowa, tuż za miastem. Stanowisko bardzo bogate. Różowo kwitnąca tarnina tworzy tu niejednokrotnie zwarte zarośla wzdłuż miedz, od samego szczytu wzgórzy po ich podnóże, niemal po same zabudowania gospodarcze. Po

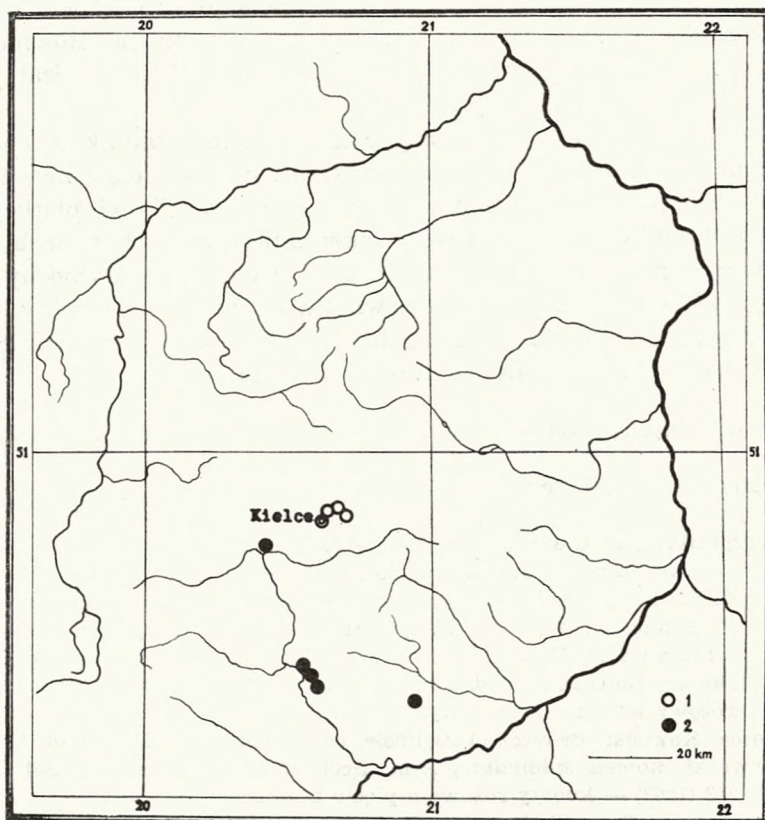
* Niestety Kaweckiego nie sporządził dla tej formy diagnozy łacińskiej, toteż jego nazwa, zgodnie z przepisami Międzynarodowego Kodeksu Nomenklatury Botanicznej, może być traktowana tylko jako *nomen subnudum*.

północnej stronie wzgórzy krzewy takie pojawiają się tylko pojedynczo, w rozproszeniu.

3. Brzegi lasów koło wsi Pastuchy, na południowy wschód od Pińczowa — tylko nieliczne krzewy.

4. Rezerwat stepowy „Bogucice”. Na południowo-zachodnim krańcu rezerwatu rośnie kilka silnie rozrośniętych krzewów tarniny o różowych kwiatach, wśród zarośli odmiany typowej o kwiatach białych.

5. Stopnica, po wschodniej stronie drogi prowadzącej ze Stopnicy do Solca, tuż za Stopnicą. Na brzegu małego jaru występuje kilka samotnie rosnących krzewów.

Ryc. 1. Rozmieszczenie różowokwiatowej formy tarniny (var. *rosea*)

1 — według Kaweckiego (1968), 2 — stanowiska nowe

Fig. 1. Distribution of blackthorn with pink flowers

1 — according to Kaweckie (1968), 2 — new localities

Krzewy tarniny na powyższych stanowiskach były przeważnie w pełni kwitnienia, niemniej na poszczególnych okazach można było zauważyć ledwie co otwarte lub nawet zamknięte pąki kwiatowe. Dzięki temu stwierdzono, że różna intensywność zabarwienia płatków uwarunkowana jest przede wszystkim stopniem rozwoju kwiatów. Pąki kwiatowe są bo-

wiem ciemnoróżowe lub czerwonoróżowe, podczas gdy w pełni rozwinięte kwiaty, a zwłaszcza w momencie przekwitania, mają bladoróżowy odcień. Kwitnące krzewy takich tarnin jednak tak wyraźnie odróżniają się od krzewów z białymi kwiatami, że można je zauważyć ze znacznej nawet odległości.

Obok krzewów różowo kwitnących znaleziono również krzewy, które wprawdzie mają białe płatki, ale ciemnoróżowe lub brązoworóżowe, a nie zielone kielichy. Te ostatnie są łatwe do wyodrębnienia w okresie przed rozwojem kwiatów. Takie formy są znacznie częstsze od form o różowych płatkach, spotykano je nie tylko na wyżej wymienionych stanowiskach, ale również zdala od Wyżyny Małopolskiej, np. w okolicy Dukli. Przymuszczalnie występują i w innych częściach kraju. Również i ta forma tarniny była już znana Clavaud (1884), który opisał ją jako osobny gatunek — *Prunus erythrocalyx*.

System Domina (1944) klasyfikacji wewnątrzgatunkowych taksonów *P. spinosa* oparty był przede wszystkim na kształcie i barwie owoców, a następnie wielkości kwiatów, kształcie i wielkości płatków oraz porach zakwitania. Jest on bardzo skomplikowany, zbyt drobiazgowy i nie zawsze odpowiada współczesnym poglądom. Toteż gdybyśmy chcieli sklasyfikować omówione powyżej barwnokwiatowe formy tarniny i oprzeć się na cechach owłosienia poszczególnych organów oraz barwy płatków i kielicha podział taki przedstawiałby się następująco:

P. spinosa L. subsp. *spinosa* — liście, kielich i szypułki kwiatów nagie lub prawie nagie.

var. *spinosa* — płatki białe.

f. *spinosa* — kielich zielony.

f. *erythrocalyx* (Clavaud) Browicz et Zieliński, *comb. nov.* Syn.: *Prunus erythrocalyx* Clavaud, Actes Soc. Linn. Bordeaux 38 : 596 (1884); *P. vulgaris* Rouy et Camus var. *erythrocalyx* (Clavaud) Rouy et Camus, Fl. France 6 : 17 (1900); *P. spinosa* L. subsp. *euspinosa* Domin var. *virgata* (Mart.-Don.) Domin subvar. *alba* Domin f. *erythrocalyx* (Clavaud) Domin, Bull. Int. Acad. tchèque Sci., 64, 27 : 4 (1944) — kielich ciemnoróżowy lub brązoworóżowy.

var. *rosea* (Kawecki) Browicz et Zieliński, *comb. nov.* Syn.: *P. spinosa* L. f. *rosea* Kawecki, *nomen subnudum*, Ann. Sect. Dendrologique Soc. Bot. Pologne 22 : 213 (1968) — kwiaty różowe o pięciu płatkach.

var. *coronata* (Clavaud) Browicz et Zieliński, *comb. nov.* Syn.: *P. coronata* Clavaud, Actes Soc. Linn. Bordeaux 38 : 597 (1884); *P. vulgaris* Rouy et Camus var. *coronata* (Clavaud) Rouy et Camus, Fl. France 6 : 17 (1900); *P. spinosa* L. subsp. *euspinosa* Domin var. *virgata* (Mart.-Don.) Domin. subvar. *coronata* (Clavaud) Domin, Bull. Int. Acad. tchèque Sci., 54, 27 : 4 (1944) — kwiaty różowe o 5 - 9 płatkach.

Tak więc tarnina może stanowić bardzo interesujący obiekt badań nad zmiennością. W przypadku podjęcia takich badań należałoby zwrócić uwagę na znaczne różnice w wielkości i kształcie płatków (wąskoeliptyczne, szeroko jajowate lub prawie okrągławe) form o białych kwiatach.

Oprócz tego należałoby wyjaśnić, jaki jest stosunek tarniny do opisanej w 1954 r. *Prunus stepposa* Kotov. Być może że ten ukraiński gatunek śliwy znajdzie się i u nas.

Instytut Dendrologii
Kórnik k. Poznania

LITERATURA

1. André E. — 1903. *Prunus spinosa purpurea*. Revue Horticole, 75 : 481 - 482.
2. Ascherson P., Graebner K. — 1906 - 1907. *Prunus* L. W: Synopsis der Mitteleuropäischen Flora, 6,2 : 118 : 165, Leipzig.
3. Browicz K. — 1972. *Prunus* L. W: P. H. Davis Flora of Turkey, 4 : 8 - 12, Edinburgh.
4. Clavaud A. — 1884. Flore de la Grironde. Actes de la Soc. Linnéenne de Bordeaux, 38 : 461 - 608.
5. Domin K. — 1944. De variabilitate *Prunus spinosae* L. Bulletin Intern. de l'Académie tchèque des Sciences Cl. 2, 54,27 : 1 - 23 (Extrait).
6. Hegi G. — 1921 - 1923. Illustrierte Flora von Mitteleuropa, 4, 2, München.
7. Kawecki Z. — 1968. Różowo kwitnąca tarnina (*Prunus spinosa* L. f. *rosea* n.f.) w Kielecczyźnie. Rocznik Sekc. Dendrol. PTB, 22 : 213.
8. Kobendza R. — 1955. *Prunus* L. Śliwa. Flora Polska, 7 : 275 - 281, Kraków.
9. Martin-Donos V. — 1862. Plantes critiques du département du Tarn ou extrait de la flore du Tarn (inedite). Fragment 1, Toulouse.
10. Rouy G., Camus E. G. — 1900. Flore de France, 6, Asnières.

KAZIMIERZ BROWICZ, JERZY ZIELIŃSKI

Forms of blackthorn (Prunus spinosa L.) with coloured flowers growing in Poland

Summary

The authors give detailed data on the occurrence in Poland, in the Małopolska Uplands, of a form of blackthorn with pink flowers. It was first found from the vicinity of Kielce in 1937 by Kawecki, who has described it as a new form — *f. rosea* (Kawecki, 1968). It usually occurs singly among forms with white flowers, though in the vicinity of Pińczów it can even be found in larger numbers. A very similar form has been described in France as *Prunus coronata* Clavaud.

In the same localities and also beyond the region of the Małopolska Uplands it is possible to find shrubs of blackthorn with white petals but with pink rather than green sepals. Such forms have been reported from France under the name *Prunus erythrocalyx* Clavaud.

Basing on the form of pubescens of individual organs and on the pigmentation of the flowers the authors propose their own classification of blackthorns with pigmented flowers.

Prunus spinosa L. subsp. *spinosa* — leaves, calyx and petioles glabrous or almost glabrous.

var. *spinosa* — petals white.

f. *spinosa* — calyx green.

f. erythrocalyx (Clavaud) Browicz et Zieliński — calyx dark-pink or brownish-pink.

var. *rosea* (Kawecki) Browicz et Zieliński — pink flowers with 5 petals.

var. *coronata* (Clavaud) Browicz et Zieliński — pink flowers with 5-9 petals.

КАЗИМЕЖ БРОВИЧ, ЕЖИ ЗЕЛИŃСКИ

Формы терновника (Prunus spinosa L.) с окрашенными цветками в Польше

Резюме

Авторы приводят детальные данные о нахождении в Польше (на Малопольской возвышенности) терновника с розовыми цветами. Впервые он был найден в окрестностях Кельц в 1937 г. Кавецким, описавшим его новую форму *X f. rosea* (Kawecki, 1968). Представлена она преимущественно единичными экземплярами среди белоцветковых форм, но в окрестностях Пиньчова появляется массово. Очень сходная с ней форма была описана во Франции как *P. coronata* Clavaud.

На тех же самых местонахождениях, а также и за пределами Малопольской возвышенности, можно найти кусты терновника с белыми лепестками, но с розовыми, а не зелеными чашечками. Такие формы были описаны во Франции под названием *P. erythrocalyx* Clavaud.

Основываясь на характере опушения различных органов и на окраске цветков, авторы предлагают собственную классификацию формы терновника.

Prunus spinosa L. subsp. spinosa — листья, чашечка и цветоножки голые или почти голые.

var *spinosa* — лепестки белые.

f. spinosa — чашечка зеленая.

f. erythrocalyx (Clavaud) Browicz et Zieliński — чашечка темно-розовая или коричнево-розовая.

var. *rosea* (Kawecki) Browicz et Zieliński — цветки розовые с 5 лепестками.

var. *coronata* (Clavaud) Browicz et Zieliński — цветки розовые с 5-9 лепестками.